

Alexandra Špiritová: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930)

Praha, Národní archiv 2007, 334 s.

Jan Kramář

V minulém roce vydal Národní archiv sborník u příležitosti 70. narozenin své dlouholeté odborné pracovnice Mgr. Alexandry Špiritové. Sborník je rozdělen na dva základní oddíly. Zatímco oddíl „A“ obsahuje 14 starších a 3 dosud nepublikované studie a články k dějinám poštovníctví v Čechách, oddíl „B“ je věnován soupisu pramenů. Souborně vydané práce jubilanek z let 1972–2001 volně navazují na dílo Františka Roubíka, který se zejména koncem 30. let minulého století intenzivně zabýval raně novověkými dějinami pošty a komunikací. S Roubíkem autorku ideově spojuje především studie „Vrchní poštovní správa v Čechách do roku 1850“, v níž navazuje na syntézu svého předchůdce „K vývoji poštovníctví v Čechách v 16.–18. století“ (1937). Na rozdíl od Roubíka se omezuje na sledování poštovní správy a ponechává stranou poštovní kursy, formy dopravy, život na poštovních stanicích apod. Vlastní text je tím sice přehlednější a poněkud tematicky sevřenější, ale nepodává obraz o běžném poštovním provozu a jeho úloze v tehdejší společnosti. To však nebylo autorčiným záměrem. Naopak, chtěla se plně soustředit na nejvyšší správní orgány a ozřejmit jejich strukturu v rámci českého království i celé monarchie. To vše v době, kdy docházelo v oblasti poštovní správy k převratným změnám, jež vedly na jedné straně k postátnění tohoto odvětví a na straně druhé k jisté formě omezené „privatizace“ v podobě dědičných privilegií. Studie je – podobně jako u Roubíka – vhodně doplněna o seznam vrchních poštovních správců v Praze v letech 1748–1850 a o dvě přehledné tabulky státní poštovní správy ve Vídni a Praze v období 1722–1850.

Na předchozí studii navazuje příspěvek, který byl původně, stejně jako shora uvedený článek, otištěn ve Sborníku Poštovního muzea a nese název „Pražská poštovní ředitelství a ústřední vídeňská poštovní správa v letech 1850–1883“. Časově je ohraničen vytvářením základů nové státní a tím i poštovní (telegrafní) správy. Autorka i zde podrobně a věcně

sleduje složité konstituování nových správních orgánů, aniž by zbytečně odbočovala od hlavní osy a rozměľňovala obsah. Vymezené období považuje zcela oprávněně za druhou etapu vývoje státní správy poštovníctví v rakouské monarchii, kdy stát hledal systémem pokusů a omylů nevhodnější formy jejího fungování. A právě zřízení zemských ředitelství pošt a telegrafů lze podle Špiritové považovat za největší úspěch této mnohdy chaotické fáze.

Trilogii o formování státní poštovní správy na území českého království zakončuje studii o pražském ředitelství pošt a telegrafů do roku 1918, které bylo ustaveno v závěrečném stádiu celostátní reformy zemských ředitelství k 1. lednu 1884. Ředitelství přímo podléhala ministerstvu obchodu a jejich úkolem bylo řízení poštovníctví v příslušných zemích. Od počátku navázala na činnost do té doby samostatných poštovních a telegrafních ředitelství s tím, že automaticky převzala i jejich agendu. Ta se záhy od roku 1887 rozrostla o telefonní provoz. Změny v organizační struktuře ředitelství byly v nadcházejících letech relativně nevýrazné a souvisely hlavně se zaváděním některých služeb (poštovny) či technických novinek (potrubní pošta). Tento stav přetrval až do anexe Bosny v roce 1908, kdy docházelo k militarizaci státní a potažmo i poštovní správy, jež vyvrcholila během první světové války. Důležitá úloha pražského poštovního ředitelství se projevila především v závěrečných dnech války a po vyhlášení samostatného státu. Tehdy dočasně stanulo v pozici nejvyššího řídicího orgánu v záležitostech poštovního, telegrafního a telefonního provozu a sehrálo klíčovou úlohu při konsolidaci poměrů nejen na území českých zemí, ale i na Slovensku. Pražské poštovní ředitelství zajišťovalo personální obsazení poštovních služeben po celé zemi, budovalo nová komunikační spojení se Slovenskem a zabezpečovalo poštovní provoz po materiální stránce. Mimořádná úloha pražského poštovního ředitelství skončila 13. listopadu 1918, kdy bylo zákonem zřízeno československé ministerstvo pošt a telegrafů.

Předchozí tři příspěvky vhodně doplňuje studie „Počátky vývoje organizace státní správy telegrafu“. Špiritová zde opět podává podrobný rozbor situace, která panovala u rakouské telegrafní správy počínaje rokem 1847, kdy byla uvedena do provozu první telegrafní trať a konče rokem 1884, kdy došlo ke sjednocení poštovní a telegrafní agendy. V tomto časovém úseku zaznamenala telegrafní síť doslova překotný vývoj a stala se klíčovým komunikačním prostředkem ve státní správě, armádě a velkoobchodu. O rychlém tempu jejího rozšiřování svědčí skutečnost, že první vedení Vídeň-Břeclav-Brno bylo vybudováno za pouhé dva měsíce (14. 10. – 19. 12. 1846) a provoz na něm byl zahájen v březnu příštího roku. Další telegrafní tratě brzy následovaly. Strategický význam telegrafu potvrdil revoluční rok 1848. Ačkoliv byla telegrafní vedení od počátku těsně vázána na

železnici, již koncem 40. let je patrná snaha o jeho odtržení. Od ledna 1850 spadal telegraf pod nově zřízené Generální ředitelství pro komunikace, které bylo výkonným orgánem ministerstva obchodu, živností a veřejných staveb a zahrnovalo také železniční dopravu a poštu. Situace se však rychle vyvíjela a ministerským výnosem z 19. října 1851 se k 1. listopadu spojila ústřední správa poštovních a telegrafních záležitostí do jednoho oddělení rozděleného na poštovní a telegrafní referát. Toto opatření vedlo k dvojkolejnosti telegrafní správy, protože telegrafnímu referátu podléhaly pouze záležitosti technického rázu, zatímco zbývající administrativa byla podřízena poštovnímu referátu. Další změna se dostavila již 1. ledna 1852, kdy bylo zrušeno samostatné generální ředitelství a jeho pravomoc byla rozdělena mezi generální ředitelství pro komunikace (dosavadní referát pro správu pošt) a generální inspekci pro komunikační ústavy (dosavadní referát pro telegraf). V důsledku této reformy byly telegrafní úřady od 1. března 1852 podřízeny zemským poštovním ředitelstvím. V 50., 60. a 70. letech následovaly dílčí reorganizace, které vyvrcholily 1. ledna 1884. Tehdy převzala agendu dosavadních telegrafních ředitelství nově vytvořená ředitelství pošt s telegrafy. Zároveň s tím byly spojeny místní poštovní a telegrafní úřady. Tímto datem skončila první etapa vývoje státní telegrafní správy v českých zemích, provázená zejména její samostatností a dvojkolejností. Autorka tak i v této stati přesvědčivě a podrobně vylíčila organizační a kompetenční nevyjasněnost v oblasti telegrafní správy, jež byla charakteristická pro konstituování nové státní správy na území rakouské monarchie vůbec.

K dosud nepublikovaným příspěvkům patří přednáška „Vývoj správy spojů v českých zemích 1870–1930“. V ní se autorka věnuje celkovému vývoji poštovní správy na našem území. Postupně popisuje zavádění telefonu, přespolního doručování, poštovní autobusové dopravy, motorových vozidel apod. Závěrem se zmiňuje o pramenech k dějinám poštovní správy, uložených v domácích archívech. V textu lze vysledovat využití dřívějších poznatků, které však působí roztříštěným dojmem, protože postihují velké množství jevů, jejichž souvislost je sice zjevná, ale poněkud překotně podaná.

Zcela jiná situace je u příspěvku „Odras přípravy a rozpoutání první světové války v české poštovní přepravě“, v němž se Špiritová pokusila zaplnit bílé místo a chronologicky navázat na dříve publikované studie. I zde se drží faktografického vyjádření, které je pro ni charakteristické a nepochybně souvisí s dlouholetým archivním výzkumem. Studie je opět pečlivě zasazena do dobové situace (legislativního rámce), která definovala postup rakouské poštovní správy v případě vyhlášení válečného stavu. Proto nechybí citace příslušných zákonů a nařízení. V tomto duchu jsou zde vysvětleny mechanismy, sloužící k aktivování polní pošty a cenzury

poštovního, telegrafního i telefonního provozu. Celkově je tedy popsána militarizace poštovní správy, jež podle autorky dosáhla mimořádné intenzity a nikde jinde „nenarušila veřejný a politický život jako v zemích monarchie“. To vyvolalo relativně silný odpor nejen řadových občanů, ale také hospodářských kruhů. Závažným jevem byla rovněž evakuace poštovních úřadů z míst obsazených nepřátelskými vojsky. Služebny byly podle předem připravených plánů přemísťovány dále do vnitrozemí, což způsobovalo kompetenční chaos, který se řešil pomocí nových ministerských směrnic. Koncem války se k těmto problémům přidávala nespokojenost poštovních zaměstnanců české národnosti, způsobená zprvu všeobecným nedostatkem, ale stále výrazněji také politickými požadavky. Vrchol těchto rezistenčních aktivit představovalo shromáždění poštovních zaměstnanců na dvoře pražského ředitelství pošt a telegrafů v červnu 1918. Tehdy se sice podařilo demonstranty uklidnit, ale o několik měsíců později, koncem října 1918, se již masově a s velkým nadšením dali do služeb nově vzniklého státu.

První část oddílu „A“ věnovaná vývoji státní správy poštovníctví na území Čech uzavírají tři studie, jejichž společným – i když z různých hledisek nahlížených – tématem je spisová rozluka s Rakouskem po roce 1918. V tomto případě se Špiritová ocitla nejbliže svému oboru – archivnictví. Měla tak možnost seznámit odbornou veřejnost s okolnostmi, jež souvisely s předáním některých listinných materiálů do nově vznikajících československých archivů. V rámci svého dlouhodobého zájmu se zaměřila především na spisovou rozluku bývalého ministerstva obchodu, kterou však neopomenula zařadit do širších souvislostí. Ve studii „Spisová rozluka s Rakouskem pro roce 1918“ se zabývá právními hledisky, vymezujícími nároky československé, resp. rakouské strany. Ukazuje, že dohoda o vydání spisů nebyla zdaleka tak snadná, jak by se dnes s odstupem času mohlo zdát. Klíčovou roli správně přisuzuje tzv. Pražské úmluvě z 18. května 1920 (ratifikované 1. 10. 1920), která přesně vymezila pravidla rozluky. Na jejím základě pak zástupce ministerstva pošt a telegrafů ve Vídni Jan Baptista Vaclík dojednal předání konkrétních materiálů. Špiritová rovněž neopomenula zmínit důležitou úlohu prvního ředitele Poštovního muzea Václava Dragouna, jehož vynikající znalost rakouských archivů usnadnila práci české delegace.

K podrobnějšímu rozboru předaných spisů, způsobu jejich uložení a zpracování se vrátila ve studii s názvem „Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze“. Kritizuje v ní zejména způsob evidence, který probíhal podle tematického členění ve 2. polovině 20. a počátkem 30. let, kdy byl ředitelem Poštovního muzea známý spisovatel a básník Jiří Karásek ze Lvovic. Jím stanovené pracovní postupy považuje za zcela chybné a z dnešního

pohledu za nepřijatelné. O něco dále popisuje dramatické osudy archiválií během II. světové války a po válce až k jejich konečnému předání do Státního ústředního archivu koncem roku 1956. Následuje obšírný výčet předaných spisů, který je možno chápat také jako soupis pramenů k dějinám poštovníctví v dnešním Národním archivu.

Špiritová se k tomuto tématu vrátila ještě článkem „Spisové rozluky s Rakouskem“. Na rozdíl od dvou předchozích příspěvků se nesoustředila na dělení spisového materiálu z hlediska poštovní správy, nýbrž pojala toto téma celistvě. Zopakovala tudíž některé dřívější poznatky a doplnila je o skutečnosti dříve jen naznačené, aby čtenáři poskytla víceméně úplný obraz tehdejší situace. Do něho zahrnula jak spisovou rozlukou po roce 1918, tak i po roce 1945, která proběhla v důsledku násilného převezení archiválií zpět do Vídně během války.

Ve druhé části oddílu „B“ se autorka na rozdíl od úvodní partie věnuje spíše „menším“ tématům, jejichž společný jmenovatel, poštovní úřady, je zřejmý. Platí to zejména o dvou následujících: „Podnikatelé poštovních jízd v Čechách do roku 1918“ a „Přespolní pošta v Čechách v letech 1870–1918“. Námětem první je vývoj soukromého podnikání v oblasti přepravy osob a zásilek od 20. let 19. století. Tehdy se totiž na českých silnicích a cestách začaly objevovat dostavníky (Stellwagen), které se během několika let staly pro poštu vážným konkurentem. Této situace si státní pošta sice byla vědoma, ale trvalo určitou dobu, než na ní našla adekvátní odpověď. Kromě jiného podporovala poštmistry při zřizování vlastní dostavníkové dopravy. Vzájemné soupeření se ve 30. a 40. letech 19. století promítlo do celé řady instrukcí a nařízení, jejichž vyvrcholením byly nové podmínky pro získání koncese na osobní dopravu z 1. února 1851. V té době však o sobě dávala hlasitě najevo konkurence daleko silnější a modernější – železnice. K další úpravě došlo 30. června 1884, kdy ministerstvo obchodu vydalo Poučení pro poštovní dopravu na silnicích, které stanovilo náplň činnosti státních i soukromých poštovních úřadů. Ty se měly napříště doplňovat a plnit úlohu lokálních přepraviců. Jako příklad úspěšného regionálního podnikání uvádí autorka pojezdnu poštu v Praze, jenž byla nejdříve v roce 1839 pronajata Josefu Tachezemu a od roku 1858 Václavu Bedřichu Špačkovi. On a jeho potomci vybudovali velké stáje, které neměly v okolí města výraznější konkurenci.

Fenoménu přespolní (rurální) pošty se dotýká studie „Přespolní pošta v Čechách v letech 1870–1918“. Tato služba vzniká na našem území na počátku 70. let 19. století v souvislosti s rychlým hospodářským růstem a imanentní potřebou poštovního spojení i mimo větší obce. K jejímu podstatnějšímu rozšíření však dochází až koncem 19. století. Přespolní

pošta zpočátku převzala organizaci doručování z velkých měst jako Vídeň či Praha. Tuto praxi autorka vynikajícím způsobem popisuje na příkladu poštovního úřadu v Chocni, kde byla přespolní pošta zřízena výnosem ministerstva obchodu z 9. července 1873.

Sociálně-hospodářské sondy do života na konkrétních poštách podávají čtyři kratší články. První dva poskytují informace o písecké dědičné poště a jejích držitelích. Těmi byla do roku 1817 rodina Jiršů a poté rodina Simonů. Autorka si všímá hlavně druhého rodu, ke kterému se jí podařilo nalézt dostatek relevantních údajů. S jejich pomocí pak sleduje osudy jednotlivých členů rodiny až do roku 1910, kdy zemřel poslední přímý potomek dědičných pošt mistrů František Simony. Stejným námětem, i když poněkud úžeji vymezeným, se Špiritová zabývá také v krátkém příspěvku s titulem „Tajný pošt mistr“.

Nepříliš odlišný přístup pak zvolila i v případě dědičné pošty v Nové Pace, kde sleduje všechny majitele privilegia mezi léty 1759–1911 a erární pošty v Říčanech u Prahy, která byla původně založena v roce 1850 jako poštovní expedice.

K vůbec nejzajímavějším příspěvkům patří „Židovská pošta v Praze“ a „Soukromá pošta v Praze v 18. a 19. století“, které první oddíl sborníku uzavírají. Obě témata je možno považovat za dobové, neopakovatelné jevy. Zatímco první příspěvek pojednává výhradně o židovské poště na území někdejšího pražského ghetta, druhá studie popisuje existenci různých druhů privátních poštovních zařízení jakými byla např. malá neboli klapačková pošta, pojezdny úřad rodiny Špačků nebo i některé sběrný na území hlavního města českého království.

Druhý oddíl sborníku označený písmenem „B“ obsahuje čtyři užitečné soupisové prameny k historii poštovníctví. Všechny kromě prvního (spoluautor Karel Beránek) jsou samostatným dílem A. Špiritové. Jedná se o „Soupis pramenů k dějinám pošt v Národním archivu v Praze 1527–1918“, převzatý ze Sborníku poštovní historie jižních Čech (Písek 1972), dále o „Písemné prameny k dějinám poštovníctví na severu Čech“, otištěné ve Sborníku Poštovní historie Mostecka (Most 1985), „Písemné prameny k dějinám poštovníctví“ publikované svého času ve Sborníku Poštovního muzea (Praha 1981) a konečně o „Písemné prameny k dějinám poštovníctví v Čechách se zvláštním zřetelem k místním poštám“ přednesené a následně uveřejněné v písemné formě na Celostátním semináři archivářů a poštovních historiků „Archivní prameny k dějinám poštovníctví“ (Praha 1983) pořádané v rámci Československé vědeckotechnické společnosti (ČSVTS). Oddíl „B“ završuje úctyhodná bibliografie A. Špiritové nejen z dějin poštovníctví, ale také dalších oblastí (např. dějin školství a státní

správy) jejího odborného zájmu. Kvůli lepší přehlednosti je rozdělena do pěti skupin: I. Archivní pomůcky; II. Samostatné publikace; III. Edice a soupisy dokumentů; IV. Články a studie; V. Popularizační práce.

Kromě uvedených studií, článků a pramenných soupisů je sborník doplněn o aktuální přehled pramenů k dějinám poštovního úřadu po roce 1918, jenž pečlivě sestavil správce fondů Národního archivu z oblasti ústřední správy dopravy a spojů ing. Miroslav Kunt.

Celkově lze konstatovat, že sborník vyčerpávajícím způsobem shrnuje dlouholeté badatelské úsilí Alexandry Špiritové na poli poštovní historie a do jisté míry naznačuje cestu, kterou by se měl ubírat výzkum v následujícím období. Nelze než vyslovit přání, aby se našlo více archivářů a historiků, kteří spojí svou profesní dráhu se studiem této fascinující, i když často neprávem opomíjené, oblasti našich dějin.

Václav Havel – František Janouch: Korespondence 1978–2001

Praha, Akropolis 2007, 596 s.

Jiří Křesťan

Píšu vlastně nerad – tím lze vysvětlit, proč píšu čím dál rychleji – proto, abych to měl rychle za sebou,“ uvedl Václav Havel ve svém dopise Františku Janouchovi dne 25. ledna 1986 (s. 213 recenzované práce). Lze se jen dohadovat, které z listů, jež si oba muži vyměňovali, psali s radostí a které především proto, že pod tíhou odpovědnosti museli. Je jisté, že nejednou tito lidé posedlí prací a veřejnou angažovaností, psali v kvapu, že jejich mysl při psaní mimoděk zalétala jinam, unášena proudem každodenních aktivit a naléhavých povinností. Nejednou však čtenář zřetelně pocítí pisatelovo potěšení z umného řetězení slov, z podmanivého rytmu a tónů libozvučné mateřštiny, rozkoš z myšlení a sdělování, graduující někdy až v polohách blaze exhibních. Mezi bytostmi, oddělenými po většinu doby vzájemné komunikace „železnou oponou“, klene se často téměř fyzicky hmatatelný oblouk hluboce lidského srozumění. Na několika místech recenzované knihy se jeden z autorů dopisů vyznává, že list toho druhého jím hluboce pohnul a dojal jej až k rozjitření.

V předložené edici byl zpřístupněn jedinečný archivní pramen vzájemné korespondence z let 1978–2001 mezi respektovaným vůdcem disentu a jeho nejvýznamnějším podporovatelem z exilu, abych uvedl hlavní role, v nichž pisatelé v listech figurují. Z pochopitelných důvodů nemohl Václav Havel, podrobený stálému dohledu a prohlídkám, budovat svůj osobní archiv. Edice vychází proto výhradně z Janouchova archivu, shromážděného ve Stockholmu (s. 5). Františku Janouchovi náleží uznání za to, že oboustrannou korespondenci pečlivě uchoval, utřídil a umožnil její vydání. Ediční přípravy dokumentů se ujala Květa Jechová (vynikající historička nadto spolu s Michaelou Lysoňkovou zpracovala jmenný a věcný rejstřík), redakční dohled převzal mnohokrátě osvědčený Jan Šulc. Edice korespondence mezi Václavem Havlem a Františkem Janouchem byla doplněna obsáhlou přílohou, v níž jsou shromážděny další související dokumenty (především prohlášení, články a korespondence s dalšími osobami).

Není to poprvé, kdy František Janouch prokázal svůj smysl pro uchování archivního dědictví a kultivaci historického povědomí. Připomeňme alespoň, s jakou pietou shromáždil dokumenty, týkající se věznění svého otce (František Janouch: *Sám ďábel by se rděl. Otcovy dopisy z nacistických koncentráků*. Praha, Akropolis 2003, 141 s.), že přispěl ke vzniku a publikaci vzpomínek svého tchána (Arnošt Kolman: *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*. Brno, Host 2005, 428 s.; kniha byla předtím publikována v zahraničí v němčině a ruštině). Publikoval rovněž dokumenty o udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi (František Janouch: *Šel básník chudě do světa. Nobelova cena pro Jaroslava Seiferta*. Praha, Český spisovatel 1995, 336 s.) a o svých kontaktech s akademikem Sacharovem (František Janouch: *Případ Andrej Sacharov. Korespondence, kontakty a setkání s akademikem Sacharovem*. Brno, Atlantis 1994, 120 s.). Přispěl k publikaci knihy o Nadaci Charty 77 (Jitka Uhdeová (ed.): *Nadace Charty 77. Dvacet let*. Brno, Atlantis 1998, 130 s.) Ze svého osobního archivu publikoval záznamy, dokumenty a korespondenci z let 1968–1973 (František Janouch: *Ne, nestěžuji si. Malá normalizační mozaika*. Praha, Mladá fronta 1990, 219 s.; 1. vyd. Köln, Index 1985). Uveřejnil rovněž své reportážní záznamy z pobytů v Číně po roce 1957 (František Janouch: *Neretušované pohlednice z Číny*. Köln, Index 1980, 132 s.).

Vraťme se však k recenzované knize. Dne 20. června 1990 František Janouch psal Václavu Havlovi, že nechal pořídit kopii jejich vzájemné korespondence a při nejbližší příležitosti mu ji předá (s. 427 a 7). Rozhodl se však nakonec předání pozdržet – uvědomil si, že v dopisech je obsaženo mnoho citlivých informací, jejichž zveřejnění by mohlo konkrétním lidem ublížit. V listopadu 2001, při převzetí státního vyznamenání, byl František Janouch poněkud zaskočen, když jej prezident Václav Havel nečekaně upomněl, že by bylo třeba publikovat, „jak spolu rozdělovali peníze“ (s. 466). Janouch se evidentně znovu zamyslel nad obsahem korespondence a – Havlovi rychle přitakal, přestože se původně chtěl problémem zabývat až po odchodu svého druha z funkce prezidenta. Výsledek své poslední sondáže v dopisech shrnul lapidárně ve svém dopise prezidentovi z 11. listopadu 2001 slovy: „Je tam hodně zajímavých věcí. A stydět se nemáme vůbec za nic.“ (s. 467)

Nedlouho poté konečně získal Václav Havel opisy vzájemných listů a oba mužové začali uvažovat o míře redakčních úprav chystané edice. Nakonec se rozhodli, že dokumenty vydají v nezměněné podobě a že pouze v jediném případě nahradí jméno dosud žijící osoby iniciálou (jedná se patrně o dokumenty uveřejněné na s. 266 a 506, věnované údajným podvodům Havlova bývalého spoluvězně J. P.). Rozhodnutí uveřejnit listy tak, jak byly napsány, je rozhodnutím velkorysým, neboť oba pisatelé se vyja-

dřovali velmi otevřeně, kritizovali skutečnosti, které je iritovaly, a dokázali otevřeně napsat svá hodnocení lidí kolem sebe. Tak Václav Havel například signatáře Charty 77 Zbyňka Čeřovského charakterizuje slovy „trochu poděs a zmatkář“ (s. 95) či „důstojnické trdlo“ (s. 335), ale současně je zřetelné, že mu chce pomoci. A to je myslím oběma hlavními aktérům edice společně (Havlovi možná o poznání více než impulzivnějšímu Janouchovi) – dost vysoká míra empatie i vůči lidem, s jejichž postupy ne vždy souhlasí, dokonce i s těmi, kteří se jim jeví poněkud „trhlí“, kdybych měl použít termín, který korespondencí několikráté probleskne. Vyostřenější osobní charakteristiky, které se v dopisech objeví (např. Jan Kavan, Pavel Kohout, Jiří Gruša, Petr Uhl ad.), je nutno vnímat v konkrétně historických kontextech, některé z nich jsou ostatně v průběhu dialogu obou mužů korigovány.

Nepřipravený a netrpělivý čtenář bude možná po prvním zběžném prolistování objemné publikace zklamán: bude narážet na stále se opakující téma: Václav Havel žádá o podporu pro konkrétní lidi, skupiny, redakce a projekty, František Janouch většinou vyhovuje a žádá, aby mu bylo potvrzeno, že prostředky a předměty byly řádně doručeny. Komický je Václav Havel tam, kde se musí vyjadřovat k technickým problémům – pokud na jejich řešení rovnou nerezignuje, úporně interpretuje vztazy jiných (například svého bratra Ivana) a – evidentně přitom trpí. Janouchova vize „komputerizovaného“ disentu uprostřed technicky zaostávající společnosti „rozvinutého socialismu“ jej zpočátku vysloveně leká. Teprve pozorné čtení odhalí, kolik cenných reálií se v editovaných dokumentech skrývá, byť dopisy vytvářejí nutně obraz kusý, jehož části jsou maskovány jinotaji a narážkami (ty jsou ovšem většinou kvalifikovaně vysvětlovány v poznámkách), zkratkovitý a možná i místy zmatečný (dopisy byly psány většinou ve spěchu, s mnohdy delšími přestávkami, vzájemně se míjely, Havel neměl možnost vracet se ke starším listům, jež nemohl archivovat).

Je jasné, že cena editovaného archivního souboru vynikne až po konfrontaci s dalšími prameny, k nimž, doufejme, v budoucnu ještě přibudou nové tituly memoárové literatury. Dostává se nám však již nyní cenných vhledů do světa disentu, zejména prostředí skupin a jedinců spjatých s Chartou 77, československého exilu a v neposlední řadě pak poměrně detailních informací o fungování Nadace Charty 77, jejíž duší František Janouch byl a i v současnosti je. Téma Nadace Charty 77 je samo o sobě velkým tématem a výzvou pro historiky, stejně tak jako celý systém pomoci československým disidentům před rokem 1989 ze zahraničí, zajišťovaný v podstatě pouze dobrovolníky. Korespondence mezi Františkem Janouchem a Václavem Havlem nám podává celkem plastický obraz jak o systému individuálních peněžních podpor disidentů (a jejich rodin), který mnohým

z nich umožnil důstojný život i tvůrčí činnost („Naše“ penze jsou o 40% vyšší než průměrný státní starobní důchod,“ hlásil hrdě Janouch Havlovi dne 27. června 1988; s. 380), ale také o stále precizovaném systému dotace konkrétních kulturních projektů v disentu i v exilu (vydávání periodik a publikací, podpora vzniku filmů a audiodokumentů, udělování prestižních literárních a společenských cen ad.), který rostl dynamičtěji, zčásti na úkor podpor jednotlivcům. Široký akční rádius Františka Janoucha umožnil získávat cenné zahraniční příznivce a podporovatele československého disentu a exilu. Objevné jsou myslím v tomto směru například Janouchovy reporty o jeho kontaktech s Georgem Sorosem, velkorysým zakladatelem Open Society Fund, který věnoval Československu pozornost vsutku mimořádnou.

Má pravdu Filip Pospíšil, který ve své recenzi edice Havlovy a Janouchovy korespondence upozornil na to, že kniha naznačuje „dramatický příběh dvou mimořádných osobností“, které na dálku budují vztah vzájemné důvěry, ač žijí v odlišném prostředí, hrají různé role a mají jiné osobní ambice (Filip Pospíšil: Příběh disentu a exilu v dopisech. In: A 2, roč. 4, č. 4, 23. 1. 2008, s. 21). Obdobně František Cinger upozorňuje na to, že vydanou korespondenci lze číst jako „příběh dvou mužů..., kteří se sblížili nato-lik, že si mohli dovolit prožít několik konfliktů, aniž si přestali jeden druhého vážit“ (František Cinger: Jedinečná kniha o smyslu Nadace Charty 77. Korespondence Václava Havla a Františka Janoucha vypovídá o naší minulosti i o dnešním světě. In: Právo, roč. 18, č. 27, 1. 2. 2008, s. 11). Dodal bych, že soubor korespondence můžeme pochopit i jako výzvu ke studiu kontur hluboce existenciálních dramát lidí, uzavíraných do moderních ghatt nejen tlakem brutální moci, ale i všeobecnou apatií a lhostejností, dramát lidí, kteří se vyčleňují již samou svou horečnou činností, hraničící se sebeobětováním, pro jiné obtížně pochopitelnou.

František Janouch psal dne 24. července 1988 Petru Uhlovi o své práci v Nadaci Charty 77: „Neméně důležité pro mne osobně je, že mi tato činnost přináší hluboké vnitřní uspokojení, že mě přitahuje a dokonce bych řekl, že se pro mne dnes částečně ztotožňuje se smyslem mého života... Věnuji jí skoro všechny volný čas, dělám ji na úkor své vědecké práce, rodiny, zdraví, osobního prospěchu.“ (s. 520 recenzované práce) Janouch i Havel nejednou konstatují své nesmírné vyčerpání (srv. s. 203, 253–4, 309, 318, 354, 360) a je jasné, že nejde o řečnickou figuru, byť situaci do-káže posledně jmenovaný humorně nadlehčit: „Někdy jdu dělat svou ranní hygienu až v poledne, protože od rána tu někdo je nebo někdo volá a já se tam nedostanu.“ (s. 354, dopis Janouchovi z 28. listopadu 1987) V obou aktérech recenzované publikace je však stlačena pružina, která je pudí vpřed. František Janouch to lapidárně shrnul v dopise Václavu Havlovi

ze dne 20. února 1984: „Jsem ve své podstatě homo politicus, kterého res publica nikdy nenechala netečným.“ (s. 101)

Oba pisatelé dopisů nacházejí kolem sebe vzácné lidi, kteří jim otevírají průchody bariérami. Dostává se jim hlubokých zážitků, které představují obrovskou satisfakci jejich úsilí. Připomenu alespoň navázání kontaktu s jindy před světem důsledně uzavřeným spisovatelem Samuelem Beckettem (srv. zejm. s. 60, 112 a 483–487), jehož se podařilo Janouchovi v roce 1982 zainteresovat ve věci Václava Havla, což i s odstupem let zní téměř neuvěřitelně. Havel způsobem vskutku dojemným na dálku prožíval zážitky, jehož se dostalo jeho druhovi, který se směl přiblížit k umělci tak hluboce ctěnému.

I v okruhu nejbližších narazí pochopitelně oba autoři listů na závist, přehnanou ambicióznost, hamižnost i prostou neschopnost... František Janouch potom byl u příznivců na Západě konfrontován s politickou korektností, děsící se výrazných gest ve prospěch československého disentu, které by mohly narušit vztahy s představiteli československého státu. S podobnou úzkostlivou opatrností se ostatně setkával i Václav Havel při svých kontaktech se západními diplomaty v Praze. I americký velvyslanec v ČSSR William Luers (mimořádná osobnost, kterou by někdo z českých historiků měl konečně důkladně zhodnotit), jenž jinak byl mezi ambasadory výjimkou svými intenzivními vztahy s disidenty (srv. s. 249), hrál své pečlivě takticky vyvažované diplomatické hry. Rušil například někdy na poslední chvíli schůzky, k nimž byl Havel volán z Hrádečku do Prahy, což budilo pochopitelně dramatikovu nelibost, již dával jadrně průchod ve svých listech: „Vůbec se nelze divit hlouposti americké politiky v zásadních věcech a na celých kontinentech, když není tahle supervelmoc schopna bez komplikací a trapasů zorganizovat i takovou hloupost, jako je nějaké setkání Američana s Čechem.“ (s. 217, dopis Havla Prečanovi a Janouchovi ze dne 4. února 1986)

My, kteří dnes již víme, že úsilí Václava Havla, Františka Janoucha a jejich přátel a příznivců přineslo svůj efekt, kteří uznáme triumf jejich vůle a odhodlání, přijmeme s hlubokým pochopením chvíle pochyb a skepse, kdy se cítili unášeni silami, které bylo lze jen obtížně ovlivnit. „Připadá mi to někdy všechno jako nějaká absurdní komedie, ve které si bohužel nejen nemůžeme vybrat své role, ale ani rozhodnout, zda chceme být herci či diváky: jeviště a hlediště ztrácejí své hranice, dokonce si i vyměňují svá místa a své role,“ psal téměř „havlovsky“ František Janouch dne 15. března 1989 (s. 414). Čtenář recenze, který ji dočetl na toto místo, patrně postřehl, že její autor upíná pozornost v poněkud větší míře, než tomu je a bude v jiných recenzích předložené knihy, k osobnosti Františka Janoucha. Není tomu proto, že bych považoval Václava Havla za menší výzvu pro české

historiky – právě naopak. Možná právě editovaná korespondence Havla s Janouchem poskytne impuls k novým pokusům o průniky do myšlenkového světa prvního postkomunistického prezidenta. Petra Zídka vedlo například studium korespondence k docela zábavné, ale nikoli banální úvaze, že Václav Havel vždy vědomě spoluutvářel obraz o sobě, což dokumentuje jeho „posedlostí diplomy“, dostatečně v recenzované knize manifestovanou (Petr Zídek: Václav Havel: režisér vlastního odkazu. In: Lidové noviny, roč. 21, č. 22, 26. 1. 2008, příloha Orientace, s. III).

Recenzovaná publikace poskytuje možnost vstoupit do těsného kontaktu s vpravdě monumentální a mnohovrstevnatou osobností Františka Janoucha. V úvodu jsem zmínil, že jeho hlavní rolí v editované korespondenci je role podpůrce československého disentu. Bylo by ovšem nespravedlivé odbýt jeho úlohu pouze touto charakteristikou. Není jen „opatrovatelem peněz“ a jejich pečlivým distributorem, byť i to samo o sobě představuje obrovský a zaznamenaníhodný výkon, který by si vyžadoval svého zvláštního ocenění. Bude pro někoho možná udivující, s jakým zápalem a citem tento svou profesí jaderný fyzik dokázal prosazovat literární a dramatické dílo Václava Havla a dalších umělců na Západě (svědčí to o jeho vysoké kulturní kultivovanosti, kterou ovšem nestaví na odiv). Vzájemná korespondence poskytuje rovněž důkaz, že Janouch byl Havlovi a ostatním inspirativním partnerem v koncepčních diskusích, které ovlivnily duchovní směřování společnosti ještě před „sametovou revolucí“. Na tomto místě upozorním alespoň na brilantní kritickou úvahu nad manifestem Demokracie pro všechny, k níž se František Janouch odhodlal po rozhovoru s Jiřím Pelikánem v dopise Václavu Havlovi ze dne 3. listopadu 1988 (s. 404–405).

„Málokdo dělá pro nás zde tolik jako Ty... Bez Tvé práce by bylo ohrožena kontinuita české a slovenské kultury... Nikdy jsi mne nepodrazil nebo neobelhal... Při pohledu odtud se jevíš jako jedna z nejdůležitějších osob, zkrátka... směrem k nám dopadají, co se Tvé práce týče, výhradně pozitivní důsledky,“ psal Františku Janouchovi Václav Havel dne 21. června 1985 (s. 181). Příčiny postupného „odblokování“ Františka Janoucha od prezidenta Václava Havla po roce 1989 („Narazil jsem... na zeď u Tvých plánovačů, tajemníků atd.“ – s. 443, dopis Janoucha Havlovi ze dne 26. ledna 1993), které Janouchovi občas působilo „až fyzickou bolest“ (s. 452, dopis Havlovi z 5. dubna 1994) se mohou zajisté stát v budoucnu tématem zájmu některého z historiků, který bude mít chuť prozkoumat detailně proměnu disidenta Havla v nejvyššího státního úředníka v kontextu společenského vývoje, prozkoumat ji, aniž by podléhal zjednodušujícím klišé a laciné sentimentalitě. Není to téma snadné, ani vývoj T. G. Masaryka po jeho nástupu na prezidentský stolec a změna toho, jak byl vnímán

v okruhu jeho dříve intimních druhů a spojenců není konec konců dodnes tématem vyčerpaným.

Je třeba znovu zdůraznit, že editovaná korespondence představuje pouze jeden z kamínek mozaiky zkoumaného období, že musí být konfrontována s dalšími prameny a musí být kriticky hodnocena. Korespondence se odvíjí převážně ve věcné poloze, není zpravidla stylizována do osobního roviny a postrádá většinou i filozofickou klenbu, vyrůstajícími například plánovitě nad Havlovými Dopisy Olze. Přesto nabízí mnohé cenné subjektivní reflexe. Například prostředí, v němž žil, a reakce svých blízkých na jeho atmosféru charakterizuje Václav Havel zkratkou: „Trvalé a všudypřítomné ohrožení a trvalé nervové napětí, z toho pramenící, jsou kompenzovány občas ležérním veselím“ (s. 97, dopis Janouchovi z 26. 1. 1984). Archivy Státní bezpečnosti nám zajisté poskytnou příklady „ležérního veselí“ disidentů, nepostihnou ovšem onu vnitřní atmosféru disentu, která mohla být vnímána pouze „zevnitř“. Před nakonec neuskutečněným příjezdem Janoucha do Prahy v dopise z konce ledna 1984 Havel varuje: „Nedělej si o chartovním prostředí dojem z několika nahodilých setkání či rozhovorů; velmi snadno se může stát, že díky souhře nahodile příznivých okolností upadneš do nepřiměřené euforie, jak jsou všichni bezva a jak drží spolu, ale stejně snadno se může stát, že díky jiné souhře jiných okolností propadneš hluboké skepsi a beznaději“ (s. 120). Role ego-dokumentů se jeví nezastupitelnou pro poznání reality disentu i exilu.

Historikové, schopní zhodnotit bez předsudků dějiny československého disentu a exilu, se možná ještě nenarodili. Je však dobré, že budou mít k dispozici kvalitně připravenou edici korespondence mezi Františkem Janouchem a Václavem Havlem, která představuje důležité a v mnoha směrech nenahraditelný pramen poznání. Užité hodnota vydané edice se zvýšila připojenými rejstříky, úsporným, ale kvalitním poznámkovým aparátem, fotografickou přílohou i přehledem vzájemné korespondence. Za zaznamenání stojí i „podrobná zpráva o paralelní polis“ z pera Jiřího Suka. Ten zasazuje ve své studii korespondenci do rámce historických souvislostí, objasňuje některé skutečnosti, jež by mohly čtenáři uniknout, a svůj výklad předkládá s citem čloběka dokonale obeznámeného. Z jeho textu se například dovíme o konkrétních skutečnostech, dokládajících podíl Jiřiny Šiklové, Viléma Prečana i západních diplomatů, porušujících v podstatě zaběhlá pravidla (na prvním místě Wolfganga Scheura), na fungování pošty mezi disidentem a Západem. Snad jen v jedné věci lze Jiřího Suka korigovat – uveřejnění dvou záznamů telefonických rozhovorů Havla s Janouchem v příloze (s. 529–533) a Janouchova poznámka na s. 55 svědčí o tom, že telefonické hovory Janoucha s lidmi z Československa či jejich nahrávky nejsou patrně pro budoucí badatele úplně a beznadějně ztraceny, jak Jiří Suk soudí (s. 10).

Editoři přistoupili k vydání dokumentů s velkou pietou, snažili se zachovat jejich původní podobu způsobem, který musí být respektován. Přesto však lze vyjádřit pochyby, zda v edici musely být zachovány i občasné chyby v interpunkci (např. s. 519), chybná uvedení jmen (s. 428 – Richard Sacher), chybné použití předložek (s. 162), chybné použití slovesného tvaru (s. 285), hrubá chyba v pádu (s. 185 – „pro Medkovi“!) či evidentní věcné překlepy (na s. 55 má být zjevně místo „v krajském tisku“ – „v krajanském tisku“). Tyto drobné chyby maličko ruší jinak celkově velice příznivý dojem z edice, jejíž vydání lze hodnotit jednoznačně jako mimořádnou kulturní událost. Publikace znovu dokládá nenahraditelnou historickou hodnotu osobního archivu Františka Janoucha, klíčového pro výzkum disentu a exilu v 70. a 80. letech minulého století.

OPRAVY A DOPLŇKY ÚDAJŮ V PAGINAE HISTORIAE Č. 13

v článku Pacifika M. Matějky:

Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provinciálátu v Praze (1599–2005)

CZ01 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE PRAHA-HRADČANY

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–24?: P. Antonín Podlaha
1939–41: P. Ondřej Frgal
1941–45: P. Valerián Filip (od 14. 7.)

CZ03 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE OLOMOUC

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1920–23: P. Josef Zatloukal
1923–35: P. Timotej Kyselý

CZ05 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE MOST

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–26: P. Justin Nekula
1945–46: P. Aleš Cihlář (jako český státní správce souběžně
s kvardiánem)

CZ06 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ZNOJMO

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1908–21: P. Pavlín Krkoška
1921–27: P. Jaroslav Dočkal
1927–30: P. Pavlín Krkoška
1932–33: P. Vladimír Lakomý
1933–35: P. Mansvet Ston
1935–38: P. Chrysostom Klucsnik
1938–39: P. Pavlín Krkoška

CZ07 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE LITOMĚŘICE

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–27: P. Ignác Kohl
1945–45: P. Juvenál Valíček (jako český státní správce)
1945–45: P. Aleše Cihlár (jako český státní správce)

CZ08 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE HORŠOVSKÝ TÝN

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–29: P. Robert Kučera

CZ09 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE SUŠICE

- Doplně do stručných dějin kláštera:
Po šestileté pauze byla v klášteře ke dni 1. 10. 2007 obnovena stálá komunita a zřízení kanonický noviciát.
- Oprav údaje o představených:
2004–06: P. Lev Eliáš – pouze ve funkci rektora kostela (od 1. 7. do 26. 3. 2006)
2006–07: (*Klášter po ustanovení P. Lva do Jindřichova Hradce neobsazen*)
2007– br. Ambrož Guzek (od 1.10.2007 obnovena stálá komunita a zřízení noviciát)

CZ10 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE CHRUDIM

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1938–45: P. Timotej Kyselý
1945–47: P. Vladimír Lakomý
1947–48: P. Felicián Machač

CZ11 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE SOKOLOV

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1945–46: P. Bonfil Bošek (jako český státní správce)

CZ13 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE FULNEK

- Dopln do seznamu kvardiánů:
1919–24: P. Hyacint Novák
1924–28: P. Linus Mann
1928–35: P. Pavlín Krkoška

CZ14 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE OPOČNO

- Dopln do seznamu kvardiánů:
1917–29: P. Mořic Ludva

CZ15 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ŽATEC

- Oprav v seznamu kvardiánů:
1921–27: P. Maxmilián Hilbert

CZ16 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ZÁKUPY

- Dopln do seznamu kvardiánů:
1921–26: P. Pavlín Krkoška

CZ17 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE RUMBURK

- Dopln do seznamu kvardiánů:
1845–45: P. Viktorin Heinzel (krátkodobě jakožto administrátor)

CZ18 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE TŘEBÍČ

- Oprav v seznamu kvardiánů:
1938–47: P. Jiří Havránek

CZ20 – SUPERIOŘI V HOSPICU MARIÁNSKÁ

- Oprav údaj o provincii:
1924–30: P. Benno Auracher (z prov. Bavorské)

CZ21 – KVARDIÁNI/SUPERIOŘI V KLÁŠTEŘE/HOSPICU PRAHA-
NOVÉ MĚSTO

- Oprav údaj o funkčním období superiorů:
1929–33: P. Norbert Smékal (viz *Katalog Českomoravské provincie z března 1933*)
1933–35: P. Mansvet Ston
1946–46: P. Valerián Filip (19.11.1946 jmenován provinciálem)
1946–50: P. Longin Novák (viz *Catalogus cleri Archidiocesis Pragensis 1948*)

CZ22 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE LIBEREC

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1945–46: P. Arnošt Jurášek (jako český státní správce)
1946–50: P. Jan Nep. Bubeník

CZ36 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE BRZEG ŚLAŃSKI

- Oprav polský název kláštera:
BRZEG ŚLAŃSKI (mylně uvedeno: BRZEG)

CZ37 – SUPERIOŘI V POUSTEVNĚ WZGÓRZE KAPLICZNE

- Oprav polský název poustevny:
WZGÓRZE KAPLICZNE (mylně uvedeno: WIERCH)

CZ40 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ÚJEZD

- Doplně do stručných dějin kláštera:
Rozhodnutím mimořádné 100. kapituly Provincie kapucínů v ČR ze dne 11. 6. 2006 byla komunita v klášteře zrušena, a to k datu 16. 9. 2007. Klášter byl zrušen rozhodnutím generálního ministra čj. 00577/07 ze dne 21. 6. 2007.)
- Oprav údaj o kvardiánech:
1990–91: P. Lev Eliáš (od 1.8.)
1991–93: P. Tadeáš Chovanec (jmenován od 24.6. – viz zápis s 3. setkání prov. definitoria, avšak funkci kvardiána kanonicky převzal až na základě indultu z Kongregace pro řeholníky a instituty zasvěceného života z 11.7.1991, který byl publikován provinciálem 11.12.1991. V Újezdě byl ale již od 1.7.1991, neboť k tomu datu zde byl jmenován farářem).

OPRAVA ÚDAJE V PAGINAE HISTORIAE Č. 14

v článku Pacifika M. Matějky:

Seznam provinciálů, definitorů a ostatních představených správních jednotek kapucínského Řádu s historickým sídlem v Praze (a Vídni)

- Oprava místa narození v definitoriích roku 1706, 1708, 1711, 1717 a 1718:
Správně: P. Placid BREÜER z Hodonína (6x)
- Oprava místa narození v definitoriích roku 1621, 1626, 1629, 1630, 1632, 1635, 1637:
Správně: P. Jeroným z Bressanone (7x)
- Oprav chybný text v poznámce č. 15
Damascenus, [příjm. nezn.], Venetus. Člen Provincie Benátské. Srov. Necrologio Veneto, s. 626. Srov. též Katalog rkp. 37, s. 1, rok 1600 &c. Obl. ?. 1602 se nacházel v Bolzanu, krátce nato byl poslán do Štýrska, a 1606 do Čech, kde byl jedenkrát definitorem, při rozdělení Komisaríátu r. 1608 se stal definitorem pro Štýrsko. Zemřel r. 1617 na neznámém místě.